

ENCIKLIKA *FIDES ET RATIO* DVADESET GODINA POSLIJE*

Tomislav KOVAČ

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
kovactomislav@hotmail.com

Ove 2018. godine obilježava se dvadeseta obljetnica enciklike *Fides et ratio* – *Vjera i razum* blagopokojnog pape svetoga Ivana Pavla II.¹ Ta je enciklika zasigurno jedan od najupečatljivijih dokumenata pontifikata Ivana Pavla II. Čim je objavljena doživjela je velik odjek diljem svijeta, kako u crkvenim i teološkim krugovima tako i u široj akademskoj, kulturnoj, pa i političkoj javnosti. Enciklika nije samo odvažno potaknula na promišljanje o intelektualnoj vjerodostojnosti kršćanske vjere u našem vremenu nego je, također, postavila vrlo konkretne smjernice za studije na teološkim fakultetima i crkvenim učilištima (usp. FR 64–69 i 92–99).

Enciklika *Fides et ratio* u prvom je redu namijenjena biskupima i teolozima, ali i odgovornima za obrazovanje svećenika, filozofima i profesorima filozofije te znanstvenicima (usp. FR 105–106). Štoviše, sadržaj enciklike želi se upisati u cjelokupno evangelizacijsko i pastoralno djelovanje Crkve (usp. FR 99).

Središnja misao enciklike je ta da se vjera i razum ne protive jedno drugome, nego se nadopunjuju. Vjera, na neki način, prethodi, ali i traži razumijevanje, a ljudski razum dostiže dublju spoznaju kada je prosvjetljen vjerom. Dvostruka tvrdnja: *Vjerujem da bih razumio, razumijem da bih vjerovao*, poluga je cijele enciklike (usp. pogl. II–III). Doista, vjera bez razuma bila bi slijepa, isklju-

* Ovo razmišljanje dorađena je verzija autorova pozdravnog govora na otvaranju Međunarodnoga znanstvenog simpozija »*Fides et ratio* – *Vjera i razum*. Aktualizirano čitanje dvadeset godina poslije«, održanog na Katoličkome bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 14. rujna 2018. godine.

¹ Usp. IVAN PAVAO II., *Fides et ratio* – *Vjera i razum*. Enciklika o odnosu vjere i razuma (14. IX. 1998.), Zagreb, 1998. (dalje: FR).

čiva, opasna, nevjerodostojna, a razum bez vjere ograničio bi samog sebe i bio bi nesposoban odgovoriti na smisao čovjekove egzistencije (usp. FR 14 i dr.).

Tragedija našeg vremena, za papu Ivana Pavla II., upravo je razdvojenost vjere i razuma. Papa s pravom upozorava da živimo u vremenu krize metafizike i krize istine, što dovodi do krize smisla. Naše tzv. »postmoderno vrijeme« obilježeno je relativizmom, skepticizmom, agnosticizmom, ateizmom, nihilizmom, pragmatizmom, znanstvenim pozitivizmom, koji privilegira instrumentalni razum radi postizanja koristi, užitka i vlasti, zanemarujući krajnju svrhu i smisao života (usp. FR 45–48 i 86–91). Kršćanski navještaj mora se suočiti s tim tendencijama. Pritom je važno, upozorava enciklika, izbjeći dvije krajnosti: krajnost fideizma i radikalnog tradicionalizma, ali i krajnost teološkog racionalizma i uskog bibličizma (usp. FR 52–55).

Možemo, također, istaknuti tri važne misli ili područja po kojima je enciklika *Fides et ratio* relevantna i za budućnost:

Enciklika prije svega naglašava univerzalnu vrijednost ljudskog razuma, koja se ne može svesti na zapadnjački pristup filozofiji i racionalnosti, a filozofiju podsjeća na njezin mudrosni poziv. Svaki je čovjek na vlastiti način *filozof* – prijatelj mudrosti, ukoliko se propituje o smislu koji trajno uznemiruje ljudski duh i nastoji pronaći odgovore na zagonetnosti istine (usp. FR 1–4, 25–28 i dr.). Zato enciklika ne poziva samo na suradnju između filozofije i teologije nego još više na međusobno prožimanje dvaju redova spoznaje: *reda razuma*, na kojem počiva filozofija, i *reda vjere*, iz koje izvire teologija (usp. FR 77 i dr.). Filozofska mudrost i teološka mudrost imaju isto korijenje u Bogu. Upravo iz tog uvjerenja kršćanska je misao od samog početka mogla uspostaviti dijalog s helenizmom, ali i s drugim misaonima kulturama antike, srednjega vijeka i današnjice.

Druga važna misao, koju enciklika jasno ističe, jest da »Crkva ne izlaže svoju vlastitu filozofiju niti preporučuje bilo koju pojedinačnu filozofiju na štetu drugih« (FR 49; usp. 76). Pritom se Crkva nikada nije prestala oslanjati na misao svetog Tome Akvinskog u kojoj prepoznaje »trajnu novost« (usp. FR 43–44 i 78). No, Crkva također priznaje »dragocjene klice istine« u svim iskrenim filozofskim naporima, pa i u onima koji su u moderno doba prouzročili ili produbili razdvajanje vjere i razuma (usp. FR 48).

I treće, enciklika poziva kršćansku misao na konstruktivan dijalog sa suvremenim svijetom, na dijalog s filozofijama i znanostima, ali također s kulturama, religijama i svjetonazorima (usp. FR 70–72).²

² Usp. Philippe CAPELLE-DUMONT, L'encyclique »Foi et raison«, vingt ans après, u: *La Croix*, 10. IX. 2018.

Nedvojbeno je da živimo u paradoksalnom vremenu u kojem se, s jedne strane, prenaplaćava racionalnost a, s druge strane, umanjuje sposobnost i dostojanstvo ljudskog razuma da traži i pronalazi pouzdanu istinu. No, isto tako, sve je više vjernika koji svoje duhovno iskustvo temelje isključivo na trenutnom doživljaju i emocijama, (često prividnom) osjećaju zajedništva i na gotovo pijetističkoj pobožnosti, koja odbacuje ikakvo propitkivanje i intelektualno produbljivanje vjere. Time se sužava i izobličuje značaj Božje objave, koja od čovjeka traži slobodni pristanak »(raz)uma i volje« (usp. FR 13). Suprotno tomu, vjera i razum moraju jedno drugo osnaživati i obogaćivati, a ne oslabljivati. Njihova razdvojenost dovodi do patologije i vjere i razuma. U tom smislu trajno je provokativan sljedeći citat, koji se može smatrati hermeneutičkim ključem cijele enciklike: »Razum, lišen objave, zalazi na stranputicu koja dovodi do opasnosti da se ne vidi krajnji cilj. Vjera bez razuma iznosi osjećaje i iskustvo te tako upada u opasnost da više ne bude sveopća ponuda. Pogrešno je misliti da je vjera pred slabim razumom moćnija; naprotiv, ona sama dopijeva u opasnost da postane bajkom ili praznovjerjem. Na isti način razum, pred kojim se ne nalazi čvrsta vjera, nije više izazvan promotriti novost i radikalnost samoga 'biti'. [...] Otvorenosti i iskrenosti (*parrhesia*) vjere treba odgovarati smjelost razuma« (FR 48).

Enciklika *Fides et ratio*, kako i sam papa Ivan Pavao II. u više navrata priznaje, ne teži biti sveobuhvatna. Unatoč tomu enciklika nudi zanimljiv i zahtjevan *status quaestionis* o odnosima suvremene filozofije i misli prema kršćanskoj objavi. Papa pritom poziva filozofe da imaju više povjerenja u ljudski razum i u njegovu sposobnost da se uspinje do božanske istine. Upravo na to upućuje prekrasna misao i poruka koja otvara encikliku: »Vjera i razum (*Fides et ratio*) izgledaju poput dvaju krila kojima se ljudski duh uzdiže k promatranju istine. Sam Bog je pak onaj koji je usadio u srca ljudi nastojanje da spoznaju istinu i da najposlije ipak spoznaju i Njega kako bi se spoznavajući i ljubeći nje ga prispjeli isto tako k punoj istini o samima sebi (usp. *Izl 33,18; Ps 27[26],8-9; 63[62],2-3; Iv 14,8; 1 Iv 3,2*).« Ta dva krila nisu uvijek mahala istim ritmom: ponekad je krilo razuma bilo brže i snažnije, a ponekad je krilo vjere ublaživalo i usmjeravalo čovjekov let, odnosno, hod prema istini. No, tek simbiozom vjere i razuma čovjek može doseći cjelovit odgovor o sebi i o Bogu.

Ako se pažljivo čita, uvidjet će se kako je papa Ivan Pavao II. enciklikom *Fides et ratio* prije dva desetljeća uputio ozbiljan i snažan poziv cijelom čovječanstvu, ponajprije vjernicima ali i svim ljudima, sa svih kontinenata, da se zapitaju o smislu, opstanku i budućnosti ljudskog roda. Ta je enciklika zato i svojevrsan ispit savjesti svima onima koji u znanosti, Crkvi i svijetu mogu

imati odlučujući utjecaj na tijek ljudske povijesti. Napokon, enciklika otvara velebno gradilište za teološku i filozofsku refleksiju.³

Misaone problematike koje su opisane u enciklici *Fides et ratio* dvadeset godina poslije još su uvijek aktualne. No, u međuvremenu su im se pridružila tri nova velika izazova. To je najprije *razvoj neuroznanosti*, koji donosi nova saznanja o funkcioniranju ljudskog mozga, o kognitivnim i duhovnim sposobnostima čovjeka. Tu je i zastrašujući izazov *transhumanizma*, koji je spreman fizički i genetski modificirati čovjeka do te mjere da mu se ukine ljudskost. I na kraju sve smo više suočeni s općom *radikalizacijom svijeta*, bilo kroz sekularne ideologije ili religijske fundamentalizme.

Upravo zbog tih razloga enciklici *Fides et ratio* ne smije se pristupiti samo kroz prizmu obljetničke prošlosti nego je treba iščitavati, aktualizirati i vrednovati u odnosu na antropološke, filozofsko-teološke, društveno-političke, znanstvene i etičke izazove sadašnjega povijesnog trenutka. To je osobito važno jer se ponekad čini kako posljednjih godina ta doista bogata enciklika velikog pape, »pape filozofa«, kako su ga neki nazvali u vrijeme njezina objavljivanja, pomalo pada u zaborav.

U kršćanskoj perspektivi, istina o Bogu i o čovjeku u punini je zasjala u Božjoj objavi u Isusu Kristu. Ta objava svoj dramatičan vrhunac dostiže na križu na kojem je Sin Božji na sebe preuzeo sve napetosti ljudske egzistencije. Besjeda o križu – kako piše sveti Pavao – »ludost je poganima i sablazan Židovima«, no za kršćane se na križu očitovala »Božja snaga i Božja mudrost« (usp. 1 Kor 1,17-25) (usp. FR 23). Nije stoga slučajno što je enciklika *Fides et ratio* donijeta upravo na blagdan Uzvišenja svetoga križa 14. rujna 1998. godine. Čvrstom vjerom u Kristovo univerzalno djelo spasenja i oduševljenjem u razum, koji je spreman iskoračiti iz sebe i otvoriti se konačnom otajstvu, sveti papa Ivan Pavao II. ovom je odvažnom i ohrabrujućom enciklikom utro put Crkve u 21. stoljeće i u novo tisućljeće.

³ Usp. Michel SALES, *Les exigences philosophiques du christianisme au seuil du troisième millénaire. Sens et enjeux de l'encyclique »Fides et ratio«*, u: JEAN-PAUL II, *La foi et la raison – Lettre encyclique Fides et ratio*, Paris, 1998., XIX-XX [Predgovor].